

Research Paper

Challenges of Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Relations with the Federal Republic of Germany

Mohammad Bararian^{* 1}, Morteza Alavian², Hossein Rafie²

1. Master's student in Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran

2. Associate Professor of Political Science, Faculty Member of the University of Mazandaran, Babolsar, Iran

ARTICLE INFO

PP: 39-50

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *Cultural Diplomacy, Challenges, Iran, Germany, Soft Power*

Abstract

In today's turbulent levels, the management of political, economic and military sectors can be established based on the will of the governments, but the issues of the cultural field are beyond the will of the people. Accepted values, religion, worldview, language, literature and common ethnic ties that have dominated the hearts of people for years are not issues that have been achieved over several decades or centuries. This research aims to examine the challenges of diplomacy of the Islamic Republic of Iran in relations between Fimabin and the Federal Government of Germany. The main question in this research is how the Islamic Republic of Iran, as a country that has huge civilizational and cultural capacities and relies on the components of its cultural diplomacy, can improve its cultural diplomacy challenges in relations with the German federal government. The research method used in the article is descriptive-analytical, and it is also based on library studies. Paying attention to cultural diplomacy, cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran, opportunities and challenges of realizing the cultural diplomacy of Iran and the federal government of Germany are part of this article. The results of this research indicate that if the Islamic Republic of Iran wants to follow Iranian-Islamic culture, it must observe and apply Islamic and Quranic requirements and principles in its cultural diplomacy in order to achieve this goal

Citation: Bararian , M., Alavian, M., & Rafie, H. (2024). **Challenges of Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Relations with the Federal Republic of Germany.** *Geography(Regional Planning)*, 13 (Special Issue 1), 39-50.

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.196554

* **Corresponding author:** Mohammad Bararian, **Email:** saleh_yamrali0@yahoo.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Since the 1980s, the importance of culture in international relations has increased. Theories such as critical, postmodern, and constructivist theories support this view. Communication has shifted from being limited among elites to broader cultural interactions among people, reducing the role of national governments while increasing that of non-state actors and cultural exchanges. These changes have heightened the significance of cultural diplomacy, prompting countries, especially major powers, to focus on this area. Cultural diplomacy, by fostering long-term relationships and presenting a positive image of a country, creates a favorable environment for achieving foreign policy goals. As part of soft power, it complements other tools of foreign policy and aids in establishing deeper and more symmetrical communications with audiences. Culture played a crucial role in the success of the Islamic Revolution in Iran, and cultural diplomacy can be very beneficial for the Islamic Republic of Iran, which promotes its values and culture. This approach, based on Shia Islam and Iranian civilization, can be utilized in interactions with Muslim countries and the Third World. Over the past four decades, the Islamic Republic of Iran has made significant strides in cultural diplomacy. Given the new international conditions, Iran must review its cultural diplomacy to address weaknesses and strengthen its strengths.

Methodology

A qualitative research methodology will be utilized, which includes a review of existing literature, semi-structured interviews with experts and officials, document analysis of reports and official statements, and content analysis of Iranian and German media. The data collected from these methods will be analyzed using qualitative techniques such as coding and thematic analysis to gain a comprehensive understanding of the complexities and challenges of cultural diplomacy between Iran and Germany.

Results and Discussion

After Schröder came to power in Germany, his independent foreign policy approach created a new dynamic in Iran-Germany

relations. Prior to this, during Helmut Kohl's presidency and Heshami Rafsanjani's term in Iran, relations had cooled due to various issues, including the arrest of German businessman Helmut Hofer in Iran and the Berlin Conference organized by Heinrich Böll Stiftung. However, an increase in trade and political exchanges marked a new chapter, highlighted by President Khatami's visit to Germany—the first high-level Iranian official visit since the Islamic Revolution.

Challenges in Iran-Germany relations include: Israeli Regime and Middle East Peace Process: The pro-Israel lobby in Germany influences public opinion and policy, causing Germany to align more with Israel and making improvements in relations contingent upon Iran's stance on Israel.

Iran's Nuclear Program: Germany, as part of the EU-3 and later the P5+1, has been actively involved in addressing Iran's nuclear program, supporting resolutions and sanctions against Iran, although the JCPOA has mitigated some issues. Human Rights: Germany's criticism of Iran's human rights record, intensified by events such as the Salman Rushdie affair and the Mykonos case, remains a significant factor in bilateral relations. In addition, challenges for Iran's cultural diplomacy with Germany include the lack of a strategic framework and a general, non-specialized understanding of cultural diplomacy, often conflated with public diplomacy or media relations. Without a clear and distinct strategy, the effectiveness of Iran's cultural diplomacy remains limited.

Conclusion

The primary challenge in Iran-Germany relations is identity and Islamic conflict rather than strategic or economic concerns. Cultural diplomacy, the focus of this research, is essential for addressing identity conflicts and Islamophobia. In today's world, where images shape perceptions, the way a country presents itself can influence international views more than objective facts. Effective cultural diplomacy aims to change deep-seated perceptions rather than just act as a tool for propaganda. To enhance Iran-Germany relations, leveraging smart diplomacy, public and cultural diplomacy, engaging with influential figures, and utilizing sports diplomacy and the Iranian diaspora in Germany is crucial. Historically, Germany's

approach to Iran has shifted from critical interaction to constructive, conditional engagement, containment, and finally to expanding economic-political cooperation. For successful cultural diplomacy, Iran must

follow Islamic and Quranic principles, focusing on proactive engagement, recognizing cultural capabilities, understanding the international environment, and strategic long-term planning.

References

1. Ahmad, L. (2011). Halfway Friend: Iran-Germany Relations and the Outlook Ahead*. In *Europe* (10) (pp. 10-24). Tehran: Abrar Moaser Cultural Institute. [In Persian]
2. Ayyouzi, M. R. (2010). *Analytical Introduction to the Islamic Revolution*. Tehran: Ma'arif Publishing Office. [In Persian]
3. Cultural Counselor of the Islamic Republic of Iran - Berlin. (2017). *Cultural-Educational Policies of the Federal Republic of Germany*. Cultural Researches, 3. [In Persian]
4. Dehghani Firouzabadi, S. J., & Soroush, A. (2013). *Public Diplomacy in the Political Thought of Imam Khomeini (RA)*. *Revolutionary Studies Journal*, 2(7). [In Persian]
5. Derakhshesh, J., & Ismaili-Kelimchi, A. (2017). *Cultural Diplomacy and Soft Power of the Islamic Republic of Iran in Italy: Opportunities, Threats, and Strategies*. *Journal of Political Research of the Islamic World*, 7(2). [In Persian]
6. Foran, J. (2004). *Fragile Resistance: A Social History of Iran from the Safavids to the Post-Revolutionary Years* (A. Tadeen, Trans.). Tehran: Rasa Cultural Services Institute. [In Persian]
7. Frankle, C. (1995). *The Neglected Aspect of Foreign Affairs: American Educational and Cultural Policy Abroad*. Washington, DC: The Brookings Institution.
8. Haji-Babaiyan, S. M. (2012). *Cultural Diplomacy: What It Is and What It Should Be*. Islamic Culture and Communication Organization. [In Persian]
9. Hassan-Khani, M. (2007). *The Role of Culture and Cultural Tools in Designing and Advancing Diplomacy; Emphasizing the Foreign Policy of the United States of America*. In *Proceedings of the Conference on Communication Between Culture and Foreign Policy: An Iranian Approach*. Islamic Culture and Communication Organization. [In Persian]
10. Khaloozadeh, S. (2004). *Europe Book 2: Special Edition on Iran-EU Relations*. Tehran: Abrar Moaser Cultural Institute. [In Persian]
11. Khomeini, R. (1982). *Sahifeh Noor (Vol. 21)*. Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
12. Khomeini, R. (1999). *Political-Ecclesiastical Testament*. Tehran: Barg Negar Publishing, Second Edition. [In Persian]
13. Khosravi, A., Ahmadi, H., & Zakerian, M. (2022). A Combined Model of Effective Factors in Successful Urban Diplomacy in Isfahan. *Journal of Geography (Regional Planning)*, 12(4), 1167-1186. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.153114> [In Persian]
14. Kobriayi-Zadeh, H. (2011). *Application of Intercultural Studies in Formulating a Stable Foreign Policy: Focusing on the Relations between the Islamic Republic of Iran and China*. *Journal of International Cultural Relations Studies*, 1(2). [In Persian]
15. Mahmoudi-Gilani, M., Mardani, N., Asadian, A., & Mehrpour, H. (2020). *The Geopolitical Roots of Judicial Oversight in the United States and Iran*. *Journal of Geography (Regional Planning)*. [In Persian]
16. Massat, M. A. (2019). M. André Massat a été élu maire de Varen en Mai 2014 et ce pour 6 ans. Retrieved from <http://www.auswaertiges-amt.de/www/en/laenderinfos/laenderausgabehtml?landoid=63>
17. Mortazaei, S., Mojtahedzadeh, P., & Izadi, I. (2019). *Tourism Diplomacy and Tourism Growth in the Makran Region: A Case Study of Iran's Relations with Eastern Neighbors*. *Journal of Geography (Regional Planning)*, 9(3), 561-582. [In Persian]
18. Salimi-Bani, S., & Mojaver-Sheikhan, M. (2013). *The Role of Cultural Diplomacy in the Foreign Policy of Countries*.

- *Journal of Historical Research*, 4(12). [In Persian]
19. Sanai, A. (2015). *Iran-Germany Relations: A Look to the Future*. Tehran: Political-Legal Research Department, Office of Political Studies, Islamic Consultative Assembly Research Center. [In Persian]
20. Stoudeh, M. (2009). *Modern Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Office of Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. [In Persian]
21. T. Saqafi-Amiri. (2006). *Germany's Policy towards the Islamic Republic of Iran*. Strategic Report, Foreign Policy Research Department, Europe and America Studies Group, Center for Strategic Studies of the Expediency Discernment Council. [In Persian]
22. Yari, M., & Amirkhani Dashtgerdi, H. (2019). *Culture, an Indispensable Part of International Relations*. *International Journal of Nations Research*, 4(44). [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، زمستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

چالش‌های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در روابط با دولت فدرال آلمان

محمد براریان*؛ دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

مرتضی علویان؛ دانشیار علوم سیاسی، عضو هیات علمی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

حسین رفیع؛ دانشیار علوم سیاسی، عضو هیات علمی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>در جهان پرتلاطم امروز مدیریت بخش‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی را می‌توان براساس اراده دولت‌ها رقم زد ولی مباحث حوزه فرهنگی در ورای اراده انسان‌ها است. ارزش‌های پذیرفته شده، دین، جهان‌بینی، زبان، ادبیات و تعلقات قومی مشترک که سال‌ها بر قلب انسان‌ها مسلط شده، مسائلی نیستند که طی چند دهه و یا سده‌هایی چند حاصل آمده باشند. این پژوهش با هدف بررسی چالش‌های دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در روابط فی‌مابین با دولت فدرال آلمان می‌باشد. سوال اصلی در این پژوهش اینست که چگونه جمهوری اسلامی ایران به عنوان کشوری که ظرفیت‌های تمدنی و فرهنگی عظیمی دارد و بر مولفه‌های دیپلماسی فرهنگی خود نیز تکیه دارد، می‌تواند چالش‌های دیپلماسی فرهنگی خود در روابط با دولت فدرال آلمان را بهبود بخشد؟. روش تحقیق استفاده شده در مقاله، توصیفی-تحلیلی است همچنین مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای است. پرداختن به دیپلماسی فرهنگی، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق دیپلماسی فرهنگی ایران و دولت فدرال آلمان از اجزای این نوشتار است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است اگر جمهوری اسلامی ایران می‌خواهد فرهنگ ایرانی-اسلامی را دنبال کند، باید الزامات و مبانی اسلامی و قرآنی را در دیپلماسی فرهنگی خود رعایت و اعمال کند تا به این مهم دست یابد.</p>	<p>شماره صفحات: ۳۹-۵۰</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: دیپلماسی فرهنگی، چالش، ایران، آلمان، قدرت نرم</p>

استناد: براریان، محمد؛ علویان، مرتضی؛ رفیع، حسین (۱۴۰۲). چالش‌های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در روابط با دولت فدرال آلمان. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، ۳۹-۵۰.

DOI: 10.22034/jgeoq.2024.196554

* نویسنده مسئول: محمد براریان، پست الکترونیکی: saleh_yamrali0@yahoo.com

مقدمه

از دهه ۱۹۸۰ به بعد شاهد اهمیت یافتن عنصر فرهنگ در ادبیات روابط بین الملل بوده ایم. ظهور نظریاتی مانند نظریات انتقادی، پست مدرن و سازه‌انگاری دلیلی بر این مدعاست. از طرفی با گذار از جهانی که در آن، ارتباطات فقط میان نخبگانی مانند دیپلمات‌ها بود که ارتباطی ایستا و سنتی را با هم برقرار می‌کردند؛ به جهانی که ارتباطات فرهنگی بین مردم در مقیاسی بسیار وسیع‌تر برقرار شده و مردم بر سیاست‌های جهان تأثیرگذار شده‌اند، وارد شده ایم. در چنین وضعیتی، به نسبت نقش دولت‌های ملی در عرصه بین‌المللی و دیپلماسی کاهش یافته و اثرگذاری بیشتر بازیگران غیردولتی را شاهد هستیم، به علاوه اینکه، مبادلات فرهنگی میان ملت‌ها بسیار زیاد شده و اثرات فراوانی بر جای گذاشته است. این عوامل اثرات مستقیم دیپلماسی فرهنگی را افزایش داده و توجه عمده کشورهای جهان، به خصوص قدرت‌های بزرگ را به فرهنگ و روابط با مردم به‌عنوان حوزه‌ای جدا در سیاست خارجی خود جلب کرده و از این زمان است که اصطلاحاتی چون قدرت نرم، دیپلماسی عمومی و دیپلماسی فرهنگی در ادبیات روابط بین الملل پررنگ‌تر شده است.

دیپلماسی فرهنگی به‌عنوان یک عمل سیاسی تلاش می‌کند با ایجاد یک رابطه بلندمدت با مردم کشور هدف و ارائه تصویری مطلوب از خود، محیطی فعال را در حمایت از اهداف سیاست خارجی‌اش فراهم کند. با این تعریف از دیپلماسی فرهنگی مشخص می‌شود که یکی از اهداف مهم این دیپلماسی و فعالیت‌های فرهنگی ایجاد جذابیت و مقبولیت از کشور حامی در کشور هدف است. به این ترتیب می‌توان گفت دیپلماسی فرهنگی بخشی از ابزار اعمال قدرت نرم است و باید توجه داشت که دیپلماسی فرهنگی نمی‌تواند جایگزین سایر ابزارهای تأمین اهداف و منافع ملی شود و در واقع مکمل و کاتالیزوری برای رسیدن به آن‌هاست. توجه به به کارگیری بیش از پیش ابزارهای نوین برای برقراری ارتباط با ملت‌های دیگر، فاصله گرفتن دیپلماسی فرهنگی از مفهوم تبلیغات و اطلاع‌رسانی و گرایش به سوی مفاهیم جدیدی که پیوند عمیقی بین اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی دارند، تلاش برای برقراری ارتباطات عمیق‌تر و متقارن‌تر با مخاطبان دیپلماسی فرهنگی و به‌طور کلی تغییر نگاه و ذهنیت مخاطبان به این نوع دیپلماسی در لایه‌های عمیق‌تر از دیپلماسی عمومی سنتی از مشخصه‌های دیپلماسی فرهنگی نوین است (مرتضایی و همکاران، ۱۳۹۸).

از سویی، فرهنگ به‌عنوان مهم‌ترین وجه در پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی ایران مطرح بوده و توجه به ملت‌ها در سیاست خارجی بسیار مدنظر رهبران انقلاب اسلامی از جمله امام خمینی (ره) بوده است، لذا دیپلماسی فرهنگی به دلیل آنکه که مردم را مورد هدف و مخاطب خود قرار می‌دهد (خسروی و همکاران، ۱۴۰۱). و به ارائه ارزش‌ها و فرهنگ توجه خاصی دارد می‌تواند برای جمهوری اسلامی ایران بسیار کاربردی و با اهمیت باشد. مؤلفه‌های تأثیرگذار بر رویکرد فرهنگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، متأثر از دو منبع مذهب شیعی و تمدن کهن ایرانی است. همان‌گونه که در مباحث قدرت نرم مطرح می‌شود وقتی فرهنگ یک کشور ارزش‌های جهان‌شمولی را شامل شود و بنیاد سیاست‌های آن را ارزش‌های جهانی شکل دهد احتمال دستیابی به مطلوب برای آن کشور افزایش می‌یابد. قابل درک است که جمهوری اسلامی ایران از این حیث دارای ظرفیت‌های فراوانی برای استفاده از دیپلماسی و فعالیت‌های فرهنگی در تأمین اهداف و منافع ملی تعریف‌شده‌ی خود، به‌خصوص در قالب همکاری و تعامل با کشورهای مسلمان و جهان سوم است.

جمهوری اسلامی ایران در طول چهار دهه حیات خود توانسته است گام‌های مؤثری در زمینه دیپلماسی فرهنگی و همسویی سایر ملت‌های جهان با خود بردارد و در سال‌های اخیر به نتایج بارزی در جهت تأمین اهداف خود نیز دست یافته است. شرایط جدید بین‌المللی از سوی نظام‌های استکباری برای تضعیف موقعیت و وجهه بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران از سویی و از سوی دیگر ضرورت حضور پررنگ‌تر و مؤثرتر جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه آینده، ایجاب می‌کند تا جمهوری اسلامی ایران دیپلماسی فرهنگی خود را که زبان گفتگو با ملت‌هاست، مورد بازنگری قرار داده تا بتواند ضعف‌ها و چالش‌های آن را برطرف کرده و نقاط قوت خود را تحکیم بخشد.

مبانی نظری

آلمان یکی از اصلی‌ترین و مهمترین کشورهای عضو اتحادیه اروپا می‌باشد که به عنوان سومین قدرت اقتصادی و صنعتی دنیا دارای نقش رهبری در اتحادیه اروپا و ستون فقرات جهان غرب محسوب می‌شود. همچنین عضویت این کشور در گروه جی ۸ و گروه ۵+۱ جایگاه مهم و نقش تعیین کننده‌ای در سیاست جهانی بخصوص روابط خود با جمهوری اسلامی ایران و بویژه تحولات سیاسی و فرهنگی ما بین دو کشور دارای ظرفیت‌ها و توانایی‌های بالقوه و بالفعلی هست. ایران و آلمان دارای روابطی دیرینه و سنتی با قدمت ۵۰۰ ساله با یکدیگر می‌باشند (محمودی و همکاران، ۱۳۹۹). در طی سال‌های متمادی روابط دو کشور دچار فراز و فرودهای فراوانی بوده است. حال در مقاله پیش‌رو سعی داریم به چالش‌های پیش‌روی جمهوری اسلامی ایران در حوزه دیپلماسی فرهنگی با جمهوری فدرال آلمان پرداخته و گذاره‌های بهبود و سردی روابط طرفین را مورد بررسی قرار دهیم.

تنوری دیپلماسی فرهنگی و قدرت نرم

فرهنگ از یک سو زمینه مناسبی را برای تجارت فراهم می‌کند و از سوی دیگر، مناسبات تجاری را تسهیل می‌نماید. شواهد تاریخی نشان می‌دهد که روابط فرهنگی بر تجارت و بازرگانی تاثیر عمده‌ای داشته است. برای نمونه، فعالیت‌های شورای فرهنگی بریتانیا و گسترش زبان و فرهنگ انگلیسی زمینه را برای گسترش تجارت فراهم نمود. در این راستا عنصر زبان می‌تواند به گسترش فرهنگ یک ملت کمک کند. بعنوان مثال هنگامی که زبان انگلیسی جهانی می‌شود، فرهنگ انگلیسی-آمریکایی نیز فراگیر می‌شود. به این صورت که، زمینه یادگیری زبان انگلیسی یا استفاده از اینترنت موجبات تسلط این فرهنگ را فراهم می‌کند (یاری و امیرخانی دستگردی، ۱۳۹۸: ۴۰).

به باور بسیاری از نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل، دیپلماسی فرهنگی نمونه بارز و اعلا‌ی اعمال قدرت نرم است که به کشورها این امکان و توان را می‌دهد که در طرف مقابل نفوذ کنند و او را از طریق عناصری چون فرهنگ، ارزش و ایده‌ها ترغیب به همکاری کنند. از دیدگاه جوزف نای، که یکی از مطرح‌ترین صاحب‌نظران این حوزه است، یک چنین رویکردی در تعارض کامل با قدرت سخت قرار دارد که در آن تسخیر کردن از طریق «نیروی نظامی و قوه قهریه» حرف اول را می‌زند.

قدرت نرم در واقع عبارت است از: «توانایی یک دولت در رسیدن به اهداف مطلوب از طریق ایجاد جذب و کشش و نه با استفاده از قوه قهریه و زور». اعمال قدرت نرم از طرقی همچون بسط و گسترش روابط با متحدان و تعاملات فرهنگی میسر است. چنین سیاستی سرانجام، منجر به محبوبیت دولتها نزد افکار عمومی کشور مقصد می‌شود و نیز کسب حیثیت و اعتبار و وجهه بین‌المللی برای دولتها به ارمغان می‌آورد (حاجی‌بابائیان، ۱۳۹۱: ۳).

دیپلماس در واقع فن مدیریت تعامل با جهان خارج از سوی دولتها می‌باشد قطعاً ابزارها و مکانیسم‌های متعددی برای اعمال این مدیریت می‌توان به کار گرفت. ملاحظات سیاسی، اقتصادی و امنیتی سه حوزه سنتی بنیادین و کلاسیک در عرصه بین‌الملل هستند که سیاست خارجی کشورها در آن اعمال می‌شود. با این حال، به باوری بسیاری از اندیشمندان و صاحب‌نظران عرصه بین‌المللی به طور عام و بعد از پایان جنگ با تبیین جایگاه و ابعاد دیپلماسی فرهنگی این مهم را خاطر نشان سازد که غفلت ورزیدن از ابعاد ارتباطات فرهنگی که در سطح تعاملات دولت مدرن مطرح است و محدود ساختن نگرش دستگاه دیپلماسی فرهنگی از دیدگاه حکومتی آن به بعد خاصی از فرهنگ، آنهم با نگاه تقلیل‌گرایانه، که نمایانگر جلوه‌های خاص و محدود هنری مصطلح یک کشور می‌باشد، و نگرش تنگ نظرانه این چنینی باعث می‌گردد که فرهنگ اندیشه‌ای و رفتاری نظام سیاسی حاکم، که در عرصه های مختلف سیاستگذاری، تصمیم‌گیری و الگوهای رفتاری دولت جلوه گر است، منطق و ضابطه موجه در عرصه بین‌الملل پیدا نموده و عرصه را به نفع تبیین‌های ناشایست رقبا، مخالفان و معارضان خالی گذاشته و زمینه را برای شکل‌گیری نوعی اجماع و توافق جهانی علیه تهدید آمیز بودن فرهنگ ارزشی و رفتاری کشور فراهم آورد.

با این فرض، مبانی دیپلماسی فرهنگی به قرار زیر است:

(۱) شناخت سیاست‌های فرهنگی کشور مبدأ؛

(۲) شناخت سیاست‌های فرهنگی کشور مقصد؛

(۳) شناخت فرهنگ به عنوان قدرت نرم؛

۴) افکار عمومی به عنوان زمینه اعمال قدرت نرم؛

۵) توجه به دیپلماسی نوین (بازیگران غیردولتی و بین دولتی و اهمیت تکنولوژی ارتباطات) (سلیمی‌بنی و مجاورشیخان، ۱۳۹۲: ۱۷۶-۱۷۷).

هدف اساسی دیپلماسی فرهنگی ارائه دیدگاه روشن و موجه نسبت به فرهنگ ارزشی و رفتاری نظام برای بازیگران مختلف عرصه بین الملل شامل: دولت‌ها، سازمان‌های دولتی بین‌المللی و غیردولتی، نهادهای جوامع مدنی و افکار عمومی است. در عصر کنونی از فرهنگ بعنوان قدرت نرم در سیاست خارجی بحث می‌شود که عنوان دیپلماسی فرهنگی به آن می‌دهند و به معنای استفاده از ابزارها و مکانیسم‌های فرهنگی برای معرفی و انتقال فرهنگ و تمدن یک سرزمین به سرزمین و فرهنگ دیگر است.

در ادبیات روابط بین الملل و سیاست خارجی، تعاریف مختلفی از دیپلماسی فرهنگی به عمل آمده است که برخی از مهم ترین تعاریف به قرار زیر است:

"فرانک نینکوویچ" دیپلماسی فرهنگی را تلاش برای ارتقای سطح ارتباطات و تعامل میان ملل جهان با هدف طراحی و بنیاد نهادن تفاهم نامه‌ها و توافقاتی بر اساس ارزش‌های مشترک می‌داند. این درحالی است که بنا به تعریف "گیفورد مالون"، دیپلماسی فرهنگی عبارت است از؛ معماری یک شاهراه دوطرفه به منظور ایجاد کانال‌هایی برای معرفی تصویر واقعی از سایر ملت‌ها و فهم ارزش‌های آنها.

در تعریف "میلتون کامینگز"، دیپلماسی فرهنگی عبارت است از؛ مبادله ایده‌ها، اطلاعات، هنر، سبک زندگی، نظام ارزشی، سنت‌ها و اعتقادات برای دستیابی به مفاهیم مشترک و تقویت تفاهم متقابل میان ملت‌ها و کشورها.

با برداشتی تطبیقی از وجوه مشترک این تعاریف می‌توان چنین نتیجه گرفت که دیپلماسی فرهنگی، روایت داستان یک تمدن برای صاحبان سایر تمدن‌ها با استفاده از ابزارهایی از جنس همان تمدن است. به عبارت دیگر، دیپلماسی فرهنگی، آنگاه معنا و مفهوم واقعی خود را پیدا می‌کند که کشوری برای انتقال غنای نهفته در فرهنگ و تمدن خود با استفاده از مکانیسم‌ها و ابزارهایی از همان جنس به معرفی و انتقال آن به سایر ملل پرداخته و آن را در سیاست خارجی خود لحاظ نماید (حسن‌خانی، ۱۳۸۶: ۲۲۷).

گفتمان دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران

در دیپلماسی فرهنگی می‌توان از مبادله افکار، تبادل ایده‌ها، انگاره‌ها، ایدئال‌ها، اندیشه‌ها، اطلاعات، هنر، دانش و سایر عناصر فرهنگی میان جمهوری اسلامی ایران و دیگر کشورها و ملت‌ها برای ایجاد و تقویت درک و فهم متقابل استفاده کرد. دیپلماسی فرهنگی فرآیندی هدفدار بوده و برای تحقق و دستیابی به اهدافی تعریف شده تدوین و اجرا می‌شود. نکته مهم این است که بایستی دیپلماسی فرهنگی را از روابط و تبلیغات فرهنگی متمایز کرد؛ چون هدف دیپلماسی فرهنگی، تعامل و درآمیختن با مخاطبین است، نه القاء پام‌های غیرواقعی و تحریف شده. گفتنی است که دیپلماسی فرهنگی منوط به هنر و فرهنگ صرف نمی‌شود و در برگیرنده انتقال و ارتباط فکری، رسانه‌ای، علمی و به‌ویژه در سطح غیردولتی، اعتمادسازی برای فراهم ساختن زمینه و بستر لازم برای تأمین اهداف و منافع ملی-سیاسی مشخص است (فرانکل، ۱۹۹۵: ۶۹).

جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک کشور با سابقه فرهنگی و تمدنی در طول تاریخ، دارای جایگاه مهمی در تحولات فرهنگی منطقه و جهان از منظر ابزاری و تکوینی است. تبیین و ترویج ارزش‌های فرهنگی و تمدنی ایران به جهانیان از یک طرف و ادراک برداشت و شناخت صحیح از فرهنگ و ارزش‌های سایر ملت‌ها از طرف دیگر بیانی روشن از معنا و مفهوم دیپلماسی فرهنگی می‌باشد. همچنین تلاش برای برقراری و افزایش و گسترش تعاملات، مبادلات و ارتباطات فرهنگی بین ملت ایران و سایر ملل ه منظور طراحی، تدوین و اجرای موافقت‌نامه‌ها و دستیابی به تفاهم فرهنگی مبتنی بر ارزش‌ها و فهم مشترک، رویکرد دیگری نسبت به دیپلماسی فرهنگی می‌باشد.

دیپلماسی فرهنگی ایرانی - اسلامی با بهره‌گیری از زبان انقلاب و با توجه به چگونگی شکل‌گیری معنا در زبان مذکور و با هدایت رهبری انقلاب در ابتدای شکل‌گیری نظام اسلامی در کشور پی‌ریزی شد و با توسعه و عمق بخشیدن به آن در مراحل بعدی به یک گفتمان تمام‌عیار در دیپلماسی عمومی ایران مبدل گردید. اصلی‌ترین عنصر فرهنگی در انقلاب اسلامی که ماهیت آن را متمایز از دیگر انقلاب‌ها می‌سازد، حضور پررنگ و هدایتگر «دین» است. زبان انقلاب اسلامی شامل مجموعه‌ای از ایده‌ها، آرمان‌ها، انگاره‌ها، پنداشت‌ها و ایدئولوژی‌هایی است که نحوه نگرش مردم ایران را به جهان پیرامون شکل می‌دهد. به‌گونه‌ای که ایرانیان از دریچه هویت دینی خود به ترسیم خطوط و مرزهای هویتی خویش مبادرت می‌کنند. «مایکل فیشر» و «هنری مانسن»، از مردم‌شناسان معاصر توجه به اسلام را به‌عنوان ساختاری نمادین جلب می‌کنند که برای مردم و ملت‌ها ایجاد معنا می‌کند: زبانی با گویش‌های مختلف است، آیینی است که به مردم می‌گوید چگونه رفتار کنند و جهان‌بینی است که برای همه مشکلات انسان پاسخی دارد (فوران، ۱۳۸۳: ۵۴۲).

در زبان انقلاب اسلامی، «انسان» پایه اصلی دیپلماسی است و سه شأن قلبی، عقلی و ظاهری دارد. از طرف دیگر انگاره «اسلام ناب»، که مهم‌ترین مبنای زبان انقلاب اسلامی است، دارای سه بُعد عدالت، عقلانیت و معنویت است (دهقانی فیروزآبادی و سروش، ۱۳۹۲: ۶). بنابراین برای دیپلماسی عمومی هم سه سطح مبتنی بر این سه شأن انسانی و سه بُعد اسلام ناب تعریف می‌شود که مبتنی بر سه لایه فطری، عقلانی و معنوی، به‌ترتیب متناظر با فقه، فلسفه و عرفان است و در نتیجه جنس دیپلماسی در این سه سطح به‌ترتیب، دیپلماسی فطری، دیپلماسی فرهنگی و دیپلماسی تربیتی خواهد بود. در ذیل هر سطح، انواع مختلف دیپلماسی تعریف می‌شود. دیپلماسی بیداری و وحدت ذیل دیپلماسی فطری و دیپلماسی فرهنگی در ذیل دیپلماسی حقیقت و بالاخره مفهوم دیپلماسی تربیتی در ذیل دیپلماسی متعالی تعریف می‌گردد (همان: ۶). در سطوح سه‌گانه زبان انقلاب اسلامی در دیپلماسی، دیپلماسی فطری سطح مقدمه و پایه محسوب می‌شود. این سطح مبتنی بر عمومی‌ترین اشتراک انسانیت، یعنی «فطرت»، زمینه‌ساز لایه‌ها و سطوح عمیق‌تر است. از سویی اندیشه فقهی - اصولی، به‌عنوان اصلی‌ترین و گسترده‌ترین چارچوب اسلام و ترسیم‌کننده قوانین، می‌تواند مبین این سطح و دیگر لایه‌های زبان انقلاب اسلامی مبتنی بر اندیشه‌های امام خمینی (ره) باشد. سطح دوم، که بر پایه سطح اول و چارچوب اندیشه فقهی آن قرار دارد، مبتنی بر اندیشه فلسفی طراحی می‌شود. در واقع در زبان انقلاب اسلامی انگاره حقیقت عنصر بسیار مهمی است که فلسفه ابزار دستیابی به آن می‌باشد. از اینرو، مخاطبان دیپلماسی را به پل فلسفه، برهان و تفکر و «دیپلماسی حقیقت» دعوت می‌کنند. دیپلماسی فرهنگی در این سطح قرار دارد. این سطح رسالت تغییر نگرش عقلانی را به عهده دارد. درحقیقت عامل تفاوت پیوند دیپلماسی عمومی و رسانه‌های ارتباطی و اطلاعاتی ایران اسلامی با سایر کشورها به‌دلیل مبانی فرهنگی دیپلماسی فرهنگی ایرانی است که برگرفته از آموزه‌های اسلام امام (ره) و انقلاب اسلامی می‌باشد. براساس آموزه‌های اسلام و زبان انقلاب اسلامی، هدف و غایت دیپلماسی فرهنگی دعوت ملت‌ها و دولت‌ها به تعالیم نجات‌بخش الهی بوده که دربردارنده ارزش‌ها، اخلاق و سعادت بشریت است (ستوده، ۱۳۸۸: ۴۴۵).

زبان انقلاب اسلامی در این لایه رویکردی فکری - فرهنگی دارد و بر پایه دیپلماسی سطح اول که مبتنی بر «تبلیغات»، دیپلماسی عمومی - فطری را به اجرا درآورده است، می‌کوشد چارچوبی نظری - عقلانی برای «تبلیغات» ارائه کند تا آن را تبدیل به فرهنگ نماید. به‌عبارتی تبلیغات را با تعلیمات همراه می‌سازد. در سطح سوم دیپلماسی، که از جنس تربیت است، و یا به تعبیر امام (ره) «تزکیه» که از جنس مجاهدت و معنویت است، با تبلیغات و آموزش حاصل نمی‌شود (خمینی، ۱۳۷۸: ۲۱۰). برای نیل به این مقصود، دیپلماسی تربیتی مطرح است که رسالت درونی و نهادینه کردن را برعهده دارد. این لایه رویکردی معنوی - تربیتی دارد، و بر پایه دیپلماسی سطح دوم که مبتنی بر تعلیمات، دیپلماسی فرهنگی را به اجرا درآورده است، سعی می‌کند تعلیمات را به «هویت» تبدیل نماید. بر این اساس، دیپلماسی تربیتی عبارت است از تلاش و کوشش از پیش طراحی شده و سازمان‌یافته برای تأثیرگذاری بر «تصدیق»ها و «شهود»های سایر ملت‌ها از طریق تلاش خود مخاطب به‌منظور «تعالی» خود و امت. بنابراین فرایندی درونی است و در نتیجه دیپلماسی تربیتی، از دیپلماسی فرهنگی متمایز می‌شود زیرا برخلاف تعلیمات، هدف

دیپلماسی تربیتی تعامل قلبی و معنوی با مخاطبان است نه القای اندیشه‌ها و ادراک‌ها (دهقانی فیروزآبادی و سروش، پیشین: ۱۴).

براساس زبان انقلاب اسلامی و معانی و کدهای نشأت گرفته از آن، پیوندیابی گفتمان ایرانی-اسلامی بعد از انقلاب دارای سه فضای گفتمانی بوده است که عبارت‌اند از: ۱) اسلامگرایی، ۲) استقلال‌گرایی و ۳) وحدت‌گرایی (عیوضی، ۱۳۸۹: ۷۹). اما بنیان‌های این سه محور، دو پایه اساسی و مهم است که در واقع این سه محور انعکاس سیاست عملی این دو پایه مهم و اساسی هستند. این دو پایه اساسی، یکی «تحقق فقه عملی اسلام» و دیگری «هدایت انسان‌ها از ظلمات گناه به نور الهی و تقوی» است (خمینی، ۱۳۶۱: ۱۰۰).

مبانی دیپلماسی فرهنگی دولت فدرال آلمان

"سیاست برون مرزی فرهنگی و آموزشی" آلمان از مهمترین ارکان فرهنگی وزارت خارجه آلمان محسوب می‌گردد که وظیفه فراهم ساختن فضای مناسب برای تعامل، گفتگو و اعتمادسازی و ایجاد تفاهم متقابل را برای همکاری‌های دراز مدت دارد. ارتقاء آموزش زبان آلمانی یکی از اهداف کلیدی "سیاست برون مرزی فرهنگی و آموزشی" آلمان محسوب می‌گردد. نیل به این هدف می‌تواند سهم مهمی در تقویت مراکز اقتصادی و علمی آلمان به دنبال داشته باشد. وزارت خارجه آلمان در چارچوب اجرای طرح "آلمانی-زبان ایده‌ها" تلاش می‌کند با آموزش زبان آلمانی به جوانان سایر کشورهای جهان در پیچه‌های نوینی را در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی و علوم تجربی بر روی خویش بگشاید. در این میان تلاش شده است با کمک تبلیغات هدفدار در مطبوعات و دیگر رسانه‌های کشورهای روسیه، چین، هند و همچنین در لهستان، جمهوری چک، بریتانیا و ایالات متحده آمریکا همکاری‌های دو جانبه با انستیتو گوته^۱ و سایر مدارس آموزشی آلمانی در کشورهای مزبور گسترش یابد.

همکاری و تعامل در امر آموزش و پرورش سنگ بنای سیاست برون مرزی فرهنگی و آموزشی آلمان محسوب می‌گردد. مدارس خارج از کشور آلمان در این زمینه نقش محوری را بازی می‌کنند. برخورد سنجیده با جامعه و فرهنگ کشور میزبان، حفظ و گسترش این مدارس برای کودکان آلمانی تبار ساکن در کشورهای خارجی و ترویج آموزش زبان آلمانی در مدارس برون مرزی از مهمترین ارکان این سیاست محسوب می‌گردد.

سیاست برون مرزی فرهنگی و آموزشی آلمان، در کنار دیپلماسی و سیاست اقتصادی کلاسیک، سومین رکن روابط خارجی این کشور را تشکیل می‌دهد که هدف از آن ارائه تصویری به روز از آلمان، مشارکت در روند ادغام اروپایی و همکاری در ژرفا بخشیدن به درک متقابل ملت‌ها از یکدیگر است. وزارت امور خارجه آلمان فقط بخشی از سیاست‌های تدوین شده برای این منظور را خود اجرا می‌کند. اجرای این سیاست‌ها اغلب به سازمان‌های واسطه، نظیر انستیتو گوته، سرویس تبادلات دانشگاهی آلمان^۲، بنیاد الکساندر فون هومبولد^۳ و یا مؤسسه روابط خارجی^۴ سپرده می‌شود. مراکز انستیتو گوته که به آموزش زبان آلمانی پرداخته، دوره‌های بازآموزی برای معلمان خارجی زبان آلمانی برگزار کرده، و به سازمان‌دهی همایش‌های فرهنگی و جلسات مباحثه می‌پردازند. فعالیت مؤسسه روابط خارجی به طور عمده پیرامون گفتگوی فرهنگ هاست. مدارس آلمانی در خارج جایگاهی پُراهمیت دارند. همانگونه که گفته شد وزارت امور خارجه با ابتکار "مدارس، شرکای آینده"^۵ فعالیت این مدارس در خارج را به طور هدفمند مورد حمایت قرار می‌دهد. هدف از این برنامه ایجاد شبکه‌ای از مدارس شریک است که در آنها می‌بایست ارتباط دانش‌آموز با آلمان از طریق آموزش زبان و آشنایی با فرهنگ آن تقویت شود.^۶

1 Auswärtige Kultur- und Bildungspolitik (AKBP)

2 Goethe Institute

3 Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD)

4 Alexander von Humboldt Stiftung

5 Institut für Auslandsbeziehungen (IFA)

6 (PASCH)

^۷ از آنجا که دولت فدرال آلمان فاقد تشکیلات منسجمی تحت عنوان "وزارت فرهنگ" است، لذا اداره قریب به اکثریت مراکز فرهنگی و اجتماعی مستقر در شهرهای آلمان و نیز سیاستگذاری امور مربوط به آنها از سوی "شورای فرهنگی آلمان" صورت می‌گیرد.

در همین حال این وزارتخانه در تلاش است با ارائه تصویری مثبت، درست و عادلانه از آلمان در خارج از مرزهای این کشور و ترویج این سیاست که آلمان جایگاهی مطمئن برای سرمایه‌گذاری و تحصیل کار و علم است، از دیگر وجوه این سیاست محسوب می‌گردد.

از دیگر اهداف اصلی سیاست برون مرزی فرهنگی و آموزشی وزارت خارجه آلمان توجه به امر گفتگوی فرهنگی جهت پیشگیری از بروز بحران‌ها، حل مناسبات بین‌المللی و کمک به ثبات صلح جهانی است. مهمترین اهداف این سیاست را می‌توان به طور خلاصه به شرح ذیل عنوان داشت:

- (۱) ترویج زبان آلمانی در خارج از مرزهای جغرافیایی این کشور؛
- (۲) ارتقاء سطح آموزشی در سایر کشورهای جهان و انتقال علوم روز و نیز تقویت جایگاه علمی و پژوهشی پژوهشگران آلمانی؛
- (۳) تبادلات فرهنگی و هنری با دیگر کشورهای خارجی جهت انعکاس جایگاه هنری آلمان؛
- (۴) استفاده از هنر تبلیغات برای ارائه تصویری جامع و مدرن از آلمان در سایر کشورهای جهان (رایزن فرهنگی جمهوری اسلامی ایران - برلین، ۱۳۹۶: ۱۵-۸).

بحث و یافته‌های تحقیق

متغیرهای تأثیرگذار در بهبود روابط ایران و آلمان

پس از به قدرت رسیدن شرودر در آلمان، باتوجه به رویه مستقلی که دولت وی در سیاست خارجی در پیش گرفت، فضای جدیدی در مناسبات آلمان و ایران به وجود آمد. قبل از آن و در اواخر دولت هلموت کهل که همزمان با دولت هاشمی در ایران بود، به دلیل پاره‌ای از موارد روابط فیما بین دو کشور به سردی گراییده بود. اگرچه در این دوران نیز برخی اتفاقات از جمله دستگیری هلموت هوفر، بازرگان آلمانی در ایران به جرم جاسوسی و نیز برگزاری کنفرانس برلین توسط هاینریش بل (موسسه وابسته به حزب سبز) و دعوت از اپوزیسیون ایرانی در آن، چالش‌هایی را در روابط دو کشور بوجود آورد. لیکن افزایش حجم مبادلات تجاری - بازرگانی و اقتصادی و نیز مراودات سیاسی بین دو کشور، سرفصل جدیدی را در این زمینه موجب گردیده تا آنجا که اوج این مساله در دعوت محمد خاتمی رئیس‌جمهور وقت جمهوری اسلامی ایران از سوی شرویدر جهت دیدار از آلمان اتفاق افتاد و برای اولین بار از پیروزی انقلاب اسلامی، یک مسئول ایرانی در این سطح از آلمان بازدید نمود. به هر حال، سیر این تحولات تأثیرگذار فیما بین مناسبات دو کشور در این دوران را می‌توان به شرح ذیل عنوان نمود:

- (۱) پیروزی اصلاح‌طلبان در انتخابات ایران و روی کار آمدن دولت خاتمی، طرح "گفتگوی تمدن‌ها" و "تنش‌زدایی در روابط خارجی ایران" (بهبود مناسبات دو کشور، تبدیل شدن ایران به مهمترین بازار شرکت‌های آلمانی در سراسر خاورمیانه)؛
- (۲) پیروزی حزب سوسیال دموکرات به رهبری شرویدر در آلمان و در پیش گرفتن استقلال عمل در سیاست خارجی؛
- (۳) پیگیری سیاست تقویت اتحادیه اروپا و ایجاد محور پاریس - برلین و نیز برلین - پاریس - مسکو در مقابل سیاست‌های یکجانبه واشنگتن توسط شرویدر (با چالش مواجه شدن روابط آلمان و آمریکا از طریق مخالفت آلمان با حمله آمریکا به عراق؛
- (۴) گفتگوهای فراگیر و سازنده بین ایران و اتحادیه اروپا که آلمان از اصلی‌ترین اعضای این گفتگوها بود و از سال ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۲ یازده دور از این گفتگوها انجام شد (خالوزاده، ۱۳۸۳: ۲۷۱)؛
- (۵) سفر رئیس‌جمهور وقت ایران به آلمان در ژوئیه ۲۰۰۰، در پی آن ترافیک مراودات دیپلماتیک تهران و برلین؛
- (۶) تقویت روابط میان دو کشور به طوری که ایران در سال ۲۰۰۴ به مهمترین بازار شرکت‌های آلمانی در سراسر خاورمیانه تبدیل شد (auswartiges-amt.de)؛
- (۷) مخالفت شرویدر با حمله آمریکا به عراق (ایجاد یک فضای تنفسی و حایل بین ایران و آمریکا و کاهش فشار این کشور بر ایران)؛
- (۸) پرونده هسته‌ای ایران و طرح ابتکار مذاکرات هسته‌ای با ایران (آلمان به همراه فرانسه و بریتانیا با تشکیل تروئیکای اروپایی تلاش نمودند از نظامی شدن این موضوع جلوگیری کنند).

آلمان به عنوان یک کشور غیرهسته‌ای در جمع سه کشور اروپایی - دو عضو دیگر این گروه از کشورهای دارای فناوری هسته‌ای محسوب می‌شوند - چهره‌ای کاملاً متمایز دارد. لذا عضویت آلمان در گروه سه کشور اروپایی از جنبه‌های زیر واجد اهمیت فراوانی است:

(۱) تثبیت موقعیت آلمان به عنوان یک قدرت عمده اروپایی در صحنه بین‌المللی. چنین نقشی برای آلمان از این جهت قابل تأمل هست که در گذشته ظهور مجدد آلمان به عنوان یک قدرت بزرگ و بازیگر فعال در صحنه بین‌المللی با توجه به سابقه تاریخی این کشور با نگرانی و حساسیت بسیار از سوی کشورهای دیگر تلقی می‌گردید. به این ترتیب، ورود آلمان به جرگه مذاکرات هسته‌ای با ایران به عنوان کشوری که درصدد جلوگیری از گسترش تسلیحات هسته‌ای در جهان می‌باشد، از اهمیت خاصی برخوردار بود.

(۲) نقش آفرینی سه کشور اروپایی در مذاکرات هسته‌ای با ایران به آلمان این فرصت را داد تا برای اولین بار سیاست خارجی واحدی را در اتحادیه اروپا با دیگر شرکایش به منصفه ظهور برساند. آلمان در کنار فرانسه و انگلیس هرچند در ابتدا به شکل ابتکاری و به منظور حی مساله هسته‌ای ایران مشترکاً وارد عمل شدند، لیکن این ابتکار عمل، سنگ بنایی شد تا در قبال سایر تحولات بین‌المللی نیز حرکات مشابهی را انجام دهد، گو اینکه در ابتدا و در مقاطعی این روش با اعتراض کشورهای رقیب آلمان از جمله انگلیس مواجه شد.

(۳) آلمان و فرانسه که در جریان حمله آمریکا به عراق با سیاست این کشور به مخالفت برخاسته بودند، با طرح ابتکار مذاکره هسته‌ای ایران تلاش نمودند، به ترمیم روابط آسیب دیده خود با ایالات متحده بپردازند. به‌ویژه آنکه آمریکا در این زمان از یک‌سو درگیر مساله عراق بود و از دیگر سو قویاً خواستار توقف فعالیت هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران بود. افزون بر این، مذاکرات هسته‌ای با ایران به آلمان این فرصت را داد تا در چارچوب مشاوره با آمریکا به دایره تعاملات سیاسی خود با این کشور گسترش بخشد و زمینه جلب حمایت آن کشور را از نامزدی خود به منظور احراز کرسی دائم شورای امنیت جلب نماید. نشست وزرای خارجه ۵ عضو دائم شورای امنیت سازمان ملل متحد در کنار آلمان (۵+۱) در برلین، در خصوص حصول به توافق پیرامون پیش‌نویس بیانیه پیشنهاد فرانسه و انگلیس علیه ایران که در مارس ۲۰۰۶ صورت پذیرفت، امیدواری مقامات برلین را به احراز کرسی دائم شورای امنیت تقویت نمود. خصوصاً اینکه مشابه این نشست در ۱۸ آوریل ۲۰۰۶ در مسکو با هدف بررسی فعالیت‌های هسته‌ای ایران برگزار شد (تقفی‌عامری، ۱۳۸۵: ۸).

چالش‌های دیپلماسی ایران و آلمان

در کنار فرصت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بین دو کشور، چالش‌هایی نیز در روابط دو کشور ایران و آلمان وجود دارد. توجه به نقاط چالش‌زا و تلاش برای مدیریت این چالش‌ها در ارتقای مناسبات دو کشور در آینده تأثیرگذار می‌باشد. این چالش‌ها نیز عبارتند از:

(۱) رژیم صهیونیستی و فرآیند صلح خاورمیانه: لابی صهیونیستی در داخل آلمان از ابزارهای گسترده‌ای برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی و احزاب برخوردار است. مواضع ایران در مورد هولوکاست و انتقاد از جنایات رژیم صهیونیستی، باعث گرایش بیشتر آلمان به این رژیم و حمایت‌های لفظی و شفاف از اسرائیل و منوط کردن بهبود روابط ایران و آلمان به اصلاح نگاه ایران به رژیم اشغالگر قدس شد (احمدی‌لفورکی، ۱۳۹۰: ۲۲۱-۲۲۰).

(۲) برنامه هسته‌ای ایران: آلمان در قالب تروئیکای اروپایی برای حل‌وفصل دیپلماتیک برنامه هسته‌ای ایران از سال ۲۰۰۳ خود را درگیر این برنامه ساخت. در دوره بعد نیز در قالب گروه ۵+۱ ایفای نقش کرد. آلمان از حامیان چهارمین قطعنامه شورای امنیت علیه ایران در ژوئن ۲۰۱۰ و از بنیان قطعنامه تحریم‌های اتحادیه اروپا در ژوئیه ۲۰۱۰ بود. یعنی از ۲۰۰۱ به بعد آلمان مواضع خود را درخصوص تقابل با ایران هر چه بیشتر به آمریکا و محور پاریس - لندن نزدیک کرد (همان: ۲۲۳-۲۲۲). البته اجرای توافق هسته‌ای برجام توانست تا حدود زیادی این موضوع چالش‌زا در مناسبات دو کشور را رفع کند.

(۳) حقوق بشر: انتقاد آلمان از وضعیت حقوق بشر در ایران با مساله سلمان رشدی پرننگ شد و به دنبال قضیه میکونوس افزایش یافت. در گفتگوهای انتقادی و سازنده نیز حقوق بشر همواره بخش عمده‌ای از گفتگوها را به خود اختصاص می‌داد. بنابراین حقوق بشر در آینده مناسبات سیاسی ایران و آلمان نیز تأثیرگذار بوده است.

چالش‌های اساسی دیپلماسی فرهنگی ایران در قبال آلمان

چالش‌های اساسی درون ساختار دیپلماسی فرهنگی ایران در قبال جمهوری فدرال آلمان را می‌توان در موارد ذیل در یک دسته بندی کلان تقسیم نمود که هر کدام نشان دهنده خصیصه‌های ساختاری، کارگزاری، محتوایی و اجرایی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران هستند. لذا مهم ترین چالش‌های موجود عبارتند از:

فقدان وجود راهبردی مشخص

یکی از ضعف‌های دیپلماسی فرهنگی در ایران نداشتن راهبرد مشخصی در این مورد است. اگرچه ممکن است سیاست‌هایی در مورد دیپلماسی رسانه‌ای با دیپلماسی فرهنگی به صورت غیر سیستمی وجود داشته باشد؛ اما از آنجایی که دیپلماسی فرهنگی ساختار و سازمان مشخصی ندارد و همچنین نسبت به دیپلماسی فرهنگی نگاه همه جانبه‌ای وجود ندارد، راهبرد مشخصی در این رابطه تدوین نشده است

برداشت عام از دیپلماسی فرهنگی

چالش بعدی در باب چالش‌های دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، برداشت عام و غیر تخصصی و تک بعدی به دیپلماسی فرهنگی است. در این راستا، معمولاً دیپلماسی عمومی با دیپلماسی رسانه‌ای جانشین دیپلماسی فرهنگی می‌شود یا با روابط عمومی اشتباه گرفته می‌شود. در حالی که دیپلماسی فرهنگی وجوه مختلف و بهم پیوسته‌ای دارد و هدفش تأثیرگذاری بر افکار عمومی کشورها و سازمان‌های هدف است. تا زمانی که نتوان این حوزه را از سایر حوزه‌ها جدا کرد و برای آن متولی خاصی در نظر گرفت، نمی‌توان عملکرد قابل قبولی را شاهد بود.

امنیتی شدن هویت جمهوری اسلامی ایران

قدرت گسترده رسانه‌ای و دیپلماتیک ایالات متحده به همراه برخی از کشورهای عرب منطقه و اسرائیل، در کنار قدرت‌یابی ایران در منطقه و گستره نفوذ آن در سوریه، یمن، لبنان، عراق و افغانستان منجر امنیتی شدن هویت جمهوری اسلامی در جهان شده است. لذا، همراهی گاه و بیگاه سیاستمداران آلمانی را باید در این چارچوب تحلیل کرد که جمهوری اسلامی را به عنوان بازیگری که قصد گسترش ارزش‌های اسلامی به شیوه خشونت آمیز دارد، شناسایی کرده‌اند. این مسئله، مهمترین چالش موجود در راه اجرای دیپلماسی فرهنگی ایران در آلمان به ویژه در شرایط فعلی و افزایش بحران‌ها حول مسئله برنامه هسته‌ای ایران است.

ایدئولوژیک شدن فرهنگ جمهوری اسلامی

این مسئله بدان معناست که هرگاه سخن حق از فرهنگ ایرانی در ذهن سیاستمداران آلمان می‌شود ذهن‌ها به سرعت به سمت صدور انقلاب و گسترش مذهب شیعه می‌رود. در سال‌های اخیر تبلیغات منفی گسترده غربی‌ها علیه ایران تأثیر منفی بر روابط ایران با جهان خارج به ویژه کشورهای اروپایی گذاشته است. در واقع، در پی اسلام هراسی که به صورت عام تبلیغات منفی می‌شود به صورت خاص در ایران هراسی و شیعه هراسی نیز وجود دارد. این بدان معناست که ایران هر جا که پا می‌گذارد حتی به نیت اقدامات فرهنگی، به بنیادگرایی اسلامی متهم می‌شود، به گونه‌ای که در آلمان که قرابت نژادی با ایران دارد؛ حتی به ایران اجازه ساخت مسجد و مدرسه داده نمی‌شود؛ در حالی که ترکیه اقدامات گسترده‌ای را در این کشور انجام داده است. ایدئولوژیک شدن فرهنگ ایرانی، برای ایران چالش مهمی به وجود آورده است که اگر به آن توجه نشود و در پی رفع آن برنیاییم به منزوی‌تر شدن ایران در جهان می‌انجامد. رهبر معظم انقلاب نیز شیعه‌هراسی و ایران‌هراسی را ابزار استکبار برای حفاظت از رژیم صهیونیستی دانسته و آن را یکی از تهدیدات دشمن بر شمرده‌اند (درخشه و اسماعیلی کلیمشی، ۱۳۹۶: ۴۴).

تاکید بر قرائت شیعی از اسلام در سیاست خارجی

بی تردید، اسلام‌گرایی را باید به عنوان مؤلفه مهم هویت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جهان دانست؛ ولی با توجه به رشد رادیکالیسم در جهان و عوامل دیگر از جمله اعمال فشار آمریکا بر کشورهای جهان برای تأثیر بر روابط و مناسبات آنها با

ایران، نگاه این کشورها در سطح داخلی به اسلام و اسلام‌گرایی به عنوان یک تهدید جدی، ستیز مستمرشان با اسلام و پافشاری بر حذف اسلام و اسلام‌گرایی از عرصه مناسبات خود با ایران نشان می‌دهد که توسل به اسلام به عنوان یک فرصت، در گسترش روابط مناسبات با آنها دشوار و نیازمند تدبیر و زیرکی است (کبریایی‌زاده، ۱۳۹۰: ۹۸).

فعالیت دولت‌ها و جبهه‌های مخالف و رقیب

یکی دیگر از تهدیدات پیش‌روی کار بست دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، اقدامات دولت‌های موافق جریان سلفی‌گری و وهابیت است که با بهره‌مندی از امکانات مالی فراوان و با هزینه کردن زیاد تلاش می‌نمایند تا از فعالیت‌های فرهنگی و هنری جمهوری اسلامی ایران جلوگیری کرده یا با ارائه فعالیت‌های مشابه سعی در خنثی نمودن عملکرد دیپلماسی فرهنگی ایران دارند. رقبا و جبهه مخالف خواهان توقف قدرت و عدم تسری نفوذ جمهوری اسلامی بوده، بنابراین با تبلیغات گسترده، ترس از جمهوری اسلامی ایران را به دولتمردان و مردم آلمان منتقل کرده و موجب گسترش ایران‌هراسی می‌شوند.

۶-۷- سیاست‌های اتحادیه اروپا

آلمان به عنوان یکی از اعضای قدرتمند اتحادیه اروپا به عنوان یکی از کشورهای عضو اتحادیه اروپا سیاست‌های خود را در خصوص همکاری با کشورهای دیگر بالطبع با سیاست‌های اتحادیه اروپا هماهنگ می‌نماید. بر این اساس سیاست‌های منفی اتحادیه اروپا در قبال جمهوری اسلامی بر میزان همکاری و مشارکت دولت آلمان تأثیر گذاشته و موجب بروز مشکلاتی برای کاربست دیپلماسی فرهنگی در این کشور خواهد شد (M. André Massat a été élu maire de Varen en Mai 2014 et ce pour 6 ans, 2019).

فعالیت دستگاه‌های موازی

مقام معظم رهبری در پاسخ به نامه مربوط به طرح تمرکز امور تبلیغات در خارج از کشور که منجر به تشکیل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی گردید، فرمودند: «اصل ایده قابل قبول است در صورتی که واقعا تمرکز حاصل شود» (ره‌نمون، ۱۳۸۶). جاذبه‌های اروپا به ویژه آلمان موجب انجام فعالیت‌ها و اقداماتی برای کاربست دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران از سوی دستگاه‌های مختلف است که بعضا بدون هماهنگی با متولی رسمی این امر یعنی رایزنی فرهنگی صورت گرفته و این امر مشکلاتی را موجب می‌شود که امکان صرف تلاش‌ها و هزینه‌های زیادی برای خنثی نمودن این گونه فعالیت‌ها وجود دارد.

تحریم‌های بین‌المللی

بدون یک اقتصاد پویا و تأمین‌کننده منافع ملی سیاست و فرهنگ نیز دچار مشکل و ناتوانی هستند. اقتصاد موتور حرکت و تأمین‌کننده نیازهای مادی سایر بخش‌هاست. تحریم ایران که با لجاجت آمریکا پس از خروج از برجام علیه ایران به روش‌ها و بهانه‌های مختلف از جمله مباحث هسته‌ای، منطقه‌ای و موشکی وضع شد، محدودیت‌های وسیعی در کاربست کامل دیپلماسی ایران به ویژه در خصوص آلمان ایجاد نموده است که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ۱) تحدید منابع ارزی کشور در اوایل سال ۱۳۹۶ از جانب بعضی از کشورهای اروپایی از جمله آلمان؛
- ۲) افزایش هزینه نهادها، نیروی انسانی و فعالیت‌های فرهنگی، از جمله رایزنی‌های فرهنگی و نهادهایی فرهنگی ایران در آلمان؛
- ۳) گسترش مبادلات تهاطری با آلمان به دلیل بلوکه شدن ذخایر ارزی، تحریم اقتصادی و جنگ؛
- ۴) ایجاد مانع در صنایع وابسته کشور که با تحریم اقتصادی واردات مواد اولیه تولید از آلمان را با مانع روبه رو نموده است.

نتیجه‌گیری

همانگونه که در مقاله به آن پرداخته شد، مهمترین چالش جمهوری اسلامی ایران و آلمان، تعارض هویتی و اسلامی است تا استراتژیک و اقتصادی، لذا دیپلماسی فرهنگی که محور اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهد، می‌تواند بستر بسیار مهمی برای کاهش تعارضات هویتی و اسلام‌هراسی باشد. ما در دوره‌های زندگی می‌کنیم که در آن تصاویر شکل‌دهنده واقعیت‌ها هستند. تصویر هر

کشور و سیاست‌هایش، انتخاب عبارت‌های کلیدی مورد استفاده در تحلیل آنها و چهارچوبی که در آن موارد انجام می‌شود، مهمتر از واقعیت‌های عینی آن کشور است. عبارت «تصویر همه چیز است» غالباً در صنعت مد برای جذب افراد به کار می‌رود که در واقع در جوامع، قلمروها و کشورها نیز مصداق دارد. آنچه واقعیت دارد هویت است. عامل تعیین کننده کیفیت درست جامعه، ظاهر آن نیست. این جنبه، بی‌شک اهمیت زیادی در تشکیل برداشت‌ها دارد. به هر حال، در تحلیل نهایی آنچه در بلندمدت بررسی می‌شود، انتخاب‌های هویتی است و جنبه‌های سیاسی و سیاست‌هایی که هر ملت از طریق هویتش توسعه داده است، در این خصوص، دیپلماسی فرهنگی جنگ بین تصاویر، ابزار تبلیغاتی یا نمایش نیست، بلکه تغییر برداشت‌هایی است که ریشه عمیق دارند.

توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی ایران و آلمان منافع هر دو کشور را تأمین خواهد کرد. در این راستا استفاده از دیپلماسی هوشمندانه، بهره‌گیری از دیپلماسی عمومی، رسانه‌ای و فرهنگی؛ استفاده از مناسبات شخصی با چهره‌های شاخص سیاسی و اقتصادی آلمان؛ بهره‌گیری از دیپلماسی پارلمانی و گسترش فعالیت گروه دوستی ایران و آلمان، استفاده از دیپلماسی ورزشی و بهره‌گیری از وجود نزدیک به دویست هزار ایرانی نسل اول و دوم مقیم آلمان می‌تواند در توسعه روابط دو کشور در آینده تأثیرگذار باشد. به‌طور کلی رویکردهای آلمان نسبت به ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی را می‌توان به شرح ذیل برشمرد: رویکرد تعامل انتقادی از ۱۹۰۹ تا ۱۹۹۸؛ رویکرد تعامل سازنده از ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۳؛ رویکرد تعامل مشروط از ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۱؛ رویکرد مهار به واسطه تعامل از ۲۰۰۱ تا ۲۰۱۳ و رویکرد گسترش همکاری‌های اقتصادی-سیاسی از ۲۰۱۳ به بعد.

به‌طور خلاصه آنچنان که گذشت، جمهوری اسلامی ایران اگر بخواهد در پی فرهنگ ایرانی-اسلامی باشد باید الزامات و مبانی اسلامی و قرآنی را در دیپلماسی فرهنگی خود برای نیل بهتر به این هدف مهم، رعایت کند و به‌کارگیرد. این الزامات بر پایه مبانی قرآنی و اسلامی به‌طور مختصر بیان می‌شود: (۱) دیپلماسی فرهنگی کشور باید کنشگر و کنشمند باشد؛ (۲) شناسایی ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها و مقدرات در چارچوب قدرت فرهنگی و قدرت نرم؛ (۳) درک و شناخت شرایط، محیط فرهنگی و بین المللی؛ (۴) مخاطب‌شناسی؛ (۵) غیرامنیتی کردن و امنیت‌زدایی از روابط فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ (۶) نظارت بر کارگزاران و کارگزاری‌های فرهنگی کشور؛ (۷) اولویت‌بخشی به مقوله دیپلماسی فرهنگی در عرصه سیاست خارجی؛ (۸) برنامه‌ریزی راهبردی و بلندمدت در عرصه سیاست خارجی.

منابع

۱. احمدی لفورکی، بهزاد. (۱۳۹۰). دوست نیمه‌راه: روابط ایران و آلمان و چشم‌انداز پیش‌رو. در کتاب اروپا (۱۰) (صص. ۱۰-۲۴). تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۲. ثقفی‌عامری، تاصر. (۱۳۸۵). سیاست آلمان در قبال جمهوری اسلامی ایران. گزارش راهبردی، معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، گروه مطالعات اروپا و آمریکا، مرکز مطالعات مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۳. حاجی‌بابائیان، سید محسن. (۱۳۹۱). دیپلماسی فرهنگی: چیستی و باید‌ها. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
۴. حسن‌خانی، محمد. (۱۳۸۶). نقش فرهنگ و ابزارهای فرهنگی در طراحی و پیشبرد دیپلماسی؛ با تأکید بر سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا. در مجموعه مقالات همایش ارتباطات بین فرهنگ و سیاست خارجی: رویکرد ایرانی. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
۵. خالوزاده، سعید. (۱۳۸۳). کتاب اروپا ۲: ویژه روابط ایران و اتحادیه اروپا. تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۶. خسروی، افسانه، احمدی، حمید، و ذاکریان، مهدی. (۱۴۰۱). ارائه الگوی ترکیبی عوامل موثر در دیپلماسی شهری موفق در شهر اصفهان. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۲(۴)، ۱۱۶۷-۱۱۸۶. <https://doi.org/10.22034/jgeoq.2022.153114>
۷. خمینی، روح‌اله. (۱۳۶۱). صحیفه نور (جلد ۲۱). چاپ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۸. خمینی، روح‌اله. (۱۳۷۸). وصیت‌نامه سیاسی-الهی. تهران: انتشارات برگ نگار، چاپ دوم.
۹. درخشه، جلال، و اسماعیلی‌کلباشی، علیرضا. (۱۳۹۶). دیپلماسی فرهنگی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در ایتالیا؛ فرصت‌ها، تهدیدها و راهبردها. فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، دوره هفتم، شماره ۲.

۱۰. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال، و سروش، علی. (۱۳۹۲). دیپلماسی عمومی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره). پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال دوم، شماره ۷.
۱۱. رایزن فرهنگی جمهوری اسلامی ایران-برلین. (۱۳۹۶). سیاست‌های فرهنگی-آموزشی جمهوری فدرال آلمان. پژوهش‌های فرهنگی-۳.
۱۲. ستوده، محمد. (۱۳۸۸). دیپلماسی نوین فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.
۱۳. سلیمی‌بنی، صادق، و مجاورشیرخان، محمد. (۱۳۹۲). جایگاه دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی کشورها. فصلنامه پژوهش در تاریخ، دوره چهارم، شماره ۱۲.
۱۴. سنایی، اردشیر. (۱۳۹۴). روابط ایران و آلمان: نگاهی به آینده. تهران: معاونت پژوهش‌های سیاسی-حقوقی دفتر مطالعات سیاسی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
۱۵. عیوضی، محمدرحیم. (۱۳۸۹). درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی. تهران: دفتر نشر معارف.
۱۶. فوران، جان. (۱۳۸۳). مقاومت شکننده: تاریخ اجتماعی ایران از صفویه تا سال‌های پس از انقلاب (ترجمه احمد تدین). تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
۱۷. کبریایی‌زاده، حسین. (۱۳۹۰). کاربرد مطالعات میان‌فرهنگی در تدوین سیاست خارجی باثبات؛ با تمرکز بر روابط جمهوری اسلامی ایران و چین. فصلنامه مطالعات روابط فرهنگی بین‌المللی، دوره اول، شماره ۲.
۱۸. محمودی گیلانی، مهدیس، مردانی، نادر، اسدیان، احمد، و مهرپور، حسین. (۱۳۹۹). ریشه‌های جغرافیای-سیاسی نظارت قضایی در ایالات متحده آمریکا و ایران. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، (پیش‌درآمد)، -.
۱۹. مرتضایی، شیدا، مجتهدزاده، پیروز، و عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۸). دیپلماسی گردشگری و رونق گردشگری در منطقه مکران: مطالعه موردی روابط ایران با همسایگان شرقی. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، (۳)۹، ۵۶۱-۵۸۲.
۲۰. یاری، میلاد، و امیرخانی دستگردی، حمید. (۱۳۹۸). فرهنگ، بخش جدایی‌ناپذیر روابط بین‌الملل. مجله بین‌المللی پژوهش ملل، دوره چهارم، شماره ۴۴.
21. Frankle, C. (1995). *The Neglected Aspect of Foreign Affairs: American Educational and Cultural Policy Abroad*. Washington, DC: The Brookings Institution.
22. Massat, M. A. (2019). M. André Massat a été élu maire de Varen en Mai 2014 et ce pour 6 ans. Retrieved from <http://www.auswärtiges-amt.de/www/en/länderinfos/länder-ausgabehtml?landoid=63>